

25. jan. 1980

Borgarfjarðarsýsla

Eystri- og Vestri-

Leirár- og Melasveit

Leirárgarðar 1

E y s t r i - o g V e s t r i -

L e i r á r g a r ð a r

Heimildir:

1) Lýsing, sem Ari Gislason skráði eftir upp-lýsingum frá Eggert og Einari Gislasonum og Magnúsi og Gunnari Eggertssonum.

2) Viðbætir, sem Guðríður Svala Hannesdóttir skráði eftir tvíburunum Hannesi og Adólf Einarssonum.

Þeir eru fæddir og uppaldir að Eystri-Leirárgörðum og hafa búið þar allan sinn búskap. Faðir þeirra, Einar Gislason, f. 6. febr. 1876, fluttist að Leirá 8 ára gamall og var þar til tvítugs. Hann keypti Mið-Leirárgarða 1904 og Eystri-Leirárgarða (Pálsbæ) 1918 og sameinaði jarðirnar í Eystri-Leirárgarða.

Eystri- og Vestri-Leirárgarðar eru tvær jarðir í Leirársveit vestan Leirár móti Leirárbæ.

Fyrst verður tekið það af landinu, sem er skipt, en það er tún og engjar. Byrjað er á túni Vestri-Leirárgarða. Í norðvesturhorni gamla túnsins er flöt, sem heitir Kagga-flöt (1). Í suðvesturhorni þess er Fjárhúshóll (2). Þar voru fjárhús áður fyrr. Niður af túninu á merkjum milli bæjanna var Atdý (3). Þar var tekið at til litunar. Við framræslu hvarf dýið, en torfvarða var við það.- Nú vill enginn nota þetta ódýra litarefnii.

Milli gömlu fjárhúsanna og bæjarins var móa-

stykki, sem nefnt var Fjórðungsþúfur (4). Vesturhluti túnsins var stundum nefndur Hólar (5). Þar lengra og niður af var Stóraflöt (6), gömul sléttu eftir Auðun Vigfússon, sem hér bjó eitt sinn.

Í Eystri-Leirárgarðatúni er Hólavöllur (7). Það er hryggurinn, sem mest ber á. Ármegin við hann og norður af bænum er lægð, sem heitir Leynir (8). Þar suður af og aðeins neðar móti Leirárbað er Pálsbæjarbakki (9). Austan við bæinn, austur af fjárhúsum Eystri-Leirárgarða, er klettur í eða við Leirá (10). Hann er nefndur Skyrklettur (11) í lýsingu Ara, en það nafn kannast Hannes og Adólf ekki við. Gizka þeir á, að hér eigi að standa Skerklettur (12), því að þegar áin flæðir, stendur kletturinn upp úr henni eins og sker á hafi úti.

Prihyrningur (13) liggur meðfram veginum að austanverðu, og kemur nafnið til af lögum stykkisins.

Balinn (14) liggur frá Prihyrning og austur að á.

Suður af bæjum er stórt holt úti í flóanum, sem heitir Króarholt (15). Þar sem holtið er hæst, heitir Króarholtshaus (16). Þar eru merkin móti Beitistöðum og Læk. Flóinn milli túns og Króarholts er nefndur Lágflói (17). Háubúfur (18) lágu á mörkum Lágflóa og túns, en þær voru sléttuðar um 1935.

Suðaustur af Króarholtshaus, einnig á merkjum, er hóll, aðskilinn af flóasundi. Hann er í daglegu tali nefndur Húsahóll (19), en þó stundum Ásbjarnarhóll (20). Hóllinn fær nafn sitt af Ásbirni nokkrum, er þar bjó og

var einsetumaður, að talið er. Seinna voru fjárhús Eystri-Leirárgarða þar, en hafa sennilega verið flutt til heima-húsa fyrir 1900. Rústir fjárhúsanna sjást enn.

Nokkru ofar og austar, nær Leirá, er annar hóll, sem heitir Guðrúnarhóll (21). Hann fær nafn af Guðrúnu nokkurri, er þar bjó. Rústir á Guðrúnarhól sjást enn mjög vel.

Girðingurinn (22) nær vestan frá Guðrúnarhól að keldu, sem skildi að Nesbörð og Girðinginn. Land þetta hefur að öllum líkindum tilheyrt Guðrúnu í búskap hennar á hólnum.

Illamóaflöt (23), áður Illimói (24), liggur norðan við Guðrúnarhól, nær ánni. Bletturinn var nefndur Illimói vegna þess hve vont var að slá hann.

Eyrin (25) liggur fyrir neðan Illamóaflöt, lágvýfð og pétt. Hún var illsláandi, en oftast slegin þó. Hún var sléttuð um 1950.

Efranes (26) liggur fyrir neðan Eyrina og þá Pálsbæjarnes (27). Neðstanes (28) kemur neðan við og nær að Beitistaðamerkjum. Milli Neðstaness og Pálsbæjarness er jarðfall. Vestur af Pálsbæjarnesi eru Nesbörð (29). Þau tilheyrðu Pálsbæ, á meðan hann var og hét.

Nú verður haldið vestur fyrir túnið á Vestri-Leirárgörðum. Þar til suðvesturs úti í flóanum er hóll, sem heitir Hundshóll (30). Vestur af bænum er melur, sem heitir Tungumelur (31). Á honum er Melshöfuð (32). Austan við melinn og Melshöfuð er tjörn, sem heitir Kjóatjörn (33).

Úr henni kemur lækur, sem heitir Krakalækur (34). Hann rennur um Hallana (35) og Börðin (36). Þar niður af er engjastykki, sem nefnt er Breiðilækur (37). Neðan til á Breiðalæk er klettahæð og á henni grjótþústa, sem kölluð er Dys (38). Sagt er, að þar hafi barizt smalar frá Leirár-görðum og Geldingaá. Einhvern tíma fóru menn að hnýsast í þetta og fundu þá hestsbein. Nokkru eftir að lækurinn rennur um Breiðalæk, verður til Slýtjarnarkelda (39) og Slýtjörn (40), sem áður hét svo, en er nú horfin. Neðan-vert i Slýtjarnarkeldu var torfvarða á merkjum. Í Slýtjörn voru pyttir og hættur fyrir fé. Eftir að lækurinn fer úr keldunni, rennur hann niður í Jarðföll, breytir þar um nafn og heitir síðan Lækjarlækur. Bæði hann og Jarðföllin tilheyra Læk.

Efst á Breiðalæk neðanvert i móa við Krakalæk er rúst, sem heitir Fornistekkur (41). Þessi mói heitir Merkjamói (42), og er hann á merkjum móti Geldingaá. Þetta móabarð er yzt á skipta landinu, næst því óskipta, en það byrjar fyrir ofan Fornastekk. Hallarnir þar heim á leið frá Breiðalæk eru nefndir Bringur (43) og eru næstir óskipta landinu.

Upp með Krakalæk er Tordalur (44) (ekki Torfdalur), sem gengur þar upp í Melana. Þar upp af frá austri til vesturs er mýri, sem heitir Ingveldarmýri (45). Hún nær þvert í gegnum melana. Nær það, einnig þvert, er hæð, sem heitir Ás (46). Hann er þar sem fjárhúsin eru nú. Hesthús-túnið (47) liggur fyrir neðan Ásinn. Það er afmarkað með

skurðgröfuskurðum. Niður af því liggur Tungan (48), en hún fær nafnið af löguninni og kemur á móts við bæinn. Neðar, við Pálsbæjartún (49), er Nátthagi (50) og Nátthaga-hóll (51).

Austan við Ásinn austur við Leirá er hringmynduð kvos, móastykki, sem nefnt er Áslaut (52). Neðan við melana fyrir ofan túnið, út við ána, er Hrútatún (53). Þar eru tættur eftir stekk eða eiththvað annað. Norðvestur af Hrúta-túni er Berghylur (54). Fyrir neðan hann er flúð í ánni og hylur fyrir neðan. Þar ofar móti Ingveldarmýri er Andahylur (55) í ánni. Í þessum hyl eru oft straumendur. - Þessi örnefni eru einnig kunn frá Leirá.

Nokkru fyrir ofan þetta svæði er stór myðri upp með Leirá að vestanverðu. Hún myndar stóran hvamm inn i melana, og er hann nefndur Bugar (56). Utan um myðri þessa rennur lækur, sem alltaf er eins og heitir Bugalækur (57). Við lækinn er kofarúst eftir myllukofa. Þar var malað korn áður fyrr.

Vestur af Bugunum er melasvæði, nefnt Bugamelur (58). Mikið af landinu hér fyrir ofan eru melar, og eftir þeim liggja merkin móti Geldingaá. Linan var um Fornastekk í gráan Stein á Börðunum, í vörðu á melnum ofanvert við göturnar og um Hesthólsmóa.

Efst í Bugunum eru rústir, sem gætu verið eftir Garðasel (59). Það var í Leirárgarðalandi gegnt Biskups-brekku.

Ofan við Bugana eru móar á melnum. Þeir heita

Hesthólsmóar (60). Þar ofar er hóll, sem heitir Hesthóll (61). Hann er kjarri vaxinn upp í brekkur, en melur í kolli hans. Norðan við hann eru rústir í smáhvammi við ána.

Norðvestur af Hesthólsmóum og Hesthól er skógur, frekar lágvaxinn, sem heitir Móaskógur (62). Upp af honum heita Geldingaárflatir (63). Þetta eru vallendisflatir, gamlar uppgrónar skriður, sem ná austur að á, neðan við fjallssræturnar. Þar er austur við á melhóll, sem heitir Kinnarhóll (64). Þá koma brekkur, aðskildar af gildrögum. Þær heita, talið frá austri: Pálsbæjarkinn (65), Miðbæjar-kinn (66) og Vestribæjarkinn (67).

Upp af Kinnunum (68) eru klettar, sem heita Klaufar-klettar (69). Þeir draga nafn af klauf, sem skilur þá í sundur. Vestan við Klaufarkletta er gil, sem skilur að lönd Leirárgarða og Geldingaár og heitir Koppakofagil (70). Á vesturbakka gilsins er smárúst. Upp af gilinu er dalur, Hestadalur (71). Innan við Kinnarhól kemur gil niður í Leirá. Það heitir Lambagil (72). Austan við það heita brekkurnar Heiðarkinnar (73). Austanvert við þær, á ár-eyrinni, eru sjáanleg svonefnd Skotbyrgi (74). Þau eru a.m.k. tvö.

Vestur af Lambagili eru klettar, sem eru siblautir og heita því Votuklettar (75). Vestur af þeim eru háar melabungur, sem nefndar eru Köst (76). Vestur af þeim er Hestadalurinn, sem fyrr er nefndur.

Norður af Votuklettum eru hallandi mosaflár, sem heita Flesjur (77). Upp af þeim er Syðri-Hestadalsbrún (78). Nyrðri-Hestadalsbrún er aftur á móti í landi Geldingaár.

Inn af Heiðarkinnum, sem er tungan milli Lambagils og Leirár, er Ytri-Víöidalur (79). Hann er nefndur Seljadalur (80) á korti, en það er rangt. Dalurinn er alltaf nefndur Víöidalur (81) í styttingu á Ytri-Víöidal. Í dal þessum er Viöidalsfoss (82) í ánni Leirá.

Innan við Ytri-Víöidal er Innri-Víöidalur (83). Þar eru rústir af Leirárseli, þó ekki verulegar, heldur eins konar þústir og fyrir ókunnuga að sjá likt og dys. Í daglegu tali er dalurinn kenndur við þessar rústir og nefndur Sel (84), en það er vitanlega styttинг úr Leirársel (85). Leirárgarðaland nær inn í dalinn miðjan.

Þess má geta, að Vestri-Leirárgarðar voru stundum nefndir Litlu-Leirárgarðar, en þeir eystri Stóru-Leirárgarðar.

Örnefnastofnun, 22. jan. 1980,

Sigriður Jóhannsdóttir.
Sigriður Jóhannsdóttir.

Stafrófsskrá örnefna:

Andahylur	55	Hrútatún	53
Ás	46	Hundshóll	30
Ásbjarnarhóll	20	Húsahóll	19
Áslaut	52	Illamóaflööt	23
Atdý	3	Illimói	24
Bali	14	Ingveldarmýri	45
Berghylur	54	Innri-Víöidalur	83, sbr. 84
Breiðilækur	37	Kaggaflööt	1
Bringur	43	Kinnar	68
Bugalækur	57	Kinnarhóll	64
Bugamelur	58	Kjóatjörn	33
Bugar	56	Klaufarklettar	69
Börð	36	Koppakofagil (et.)	70
Dys	38	Krakalækur	34
Efranes	26	Króarholt (et.)	15
Eyri	25	Króarholtshaus	16
Fjárhúshóll	2	Köst	76
Fjórðungsþúfur	4	Lágflói	17
Flesjur	77	Lambagil (et.)	72
Fornistekkur	41	Leirá	10
Garðasel	59	Leirársel	85, sbr. 84, 83
Geldingaárflatir	63	Leynir	8
Girðingurinn	22	Melshöfuð	32
Guðrúnarhóll	21	Merkjamói	42
Hallar	35	Miðbæjarkinn	66
Háuþúfur	18	Móaskógur	62
Heiðarkinnar	73	Nátthagahóll	51
Hestadalsbrún, Syðri-	78	Nátthagi	50
Hestadalur	71	Neðstanes	28
Hesthóll	61	Nesbörð	29
Hestholmsmóar	60	Pálsbæjarbakki	9
Hesthústún	47	Pálsbæjarkinn	65
Hólar	5	Pálsbæjarnes	27
Hólavöllur	7	Pálsbæjartún	49

Sel 84, sbr. 85, 83
(Seljadalur 80)
Skotbyrgi (ft.) 74
Skerklettur 12, sbr.
Skyrklettur 11
Slýtjarnarkelda 39
Slýtjörn 40
Stóraflöt 6
Syðri-Hestadalsbrún 78
Tordalur 44
Tunga 48
Tungumelur 31
Vestribæjarkinn 67
Viðidalsfoss 82
Viðidalur 81, sbr. 79
Viðidalur, Innri- 83, sbr. 84
Viðidalur, Ytri- 79, sbr. 81
Votuklettar 75
Ytri-Viðidalur 79, sbr. 81
Þrihyrningur 13